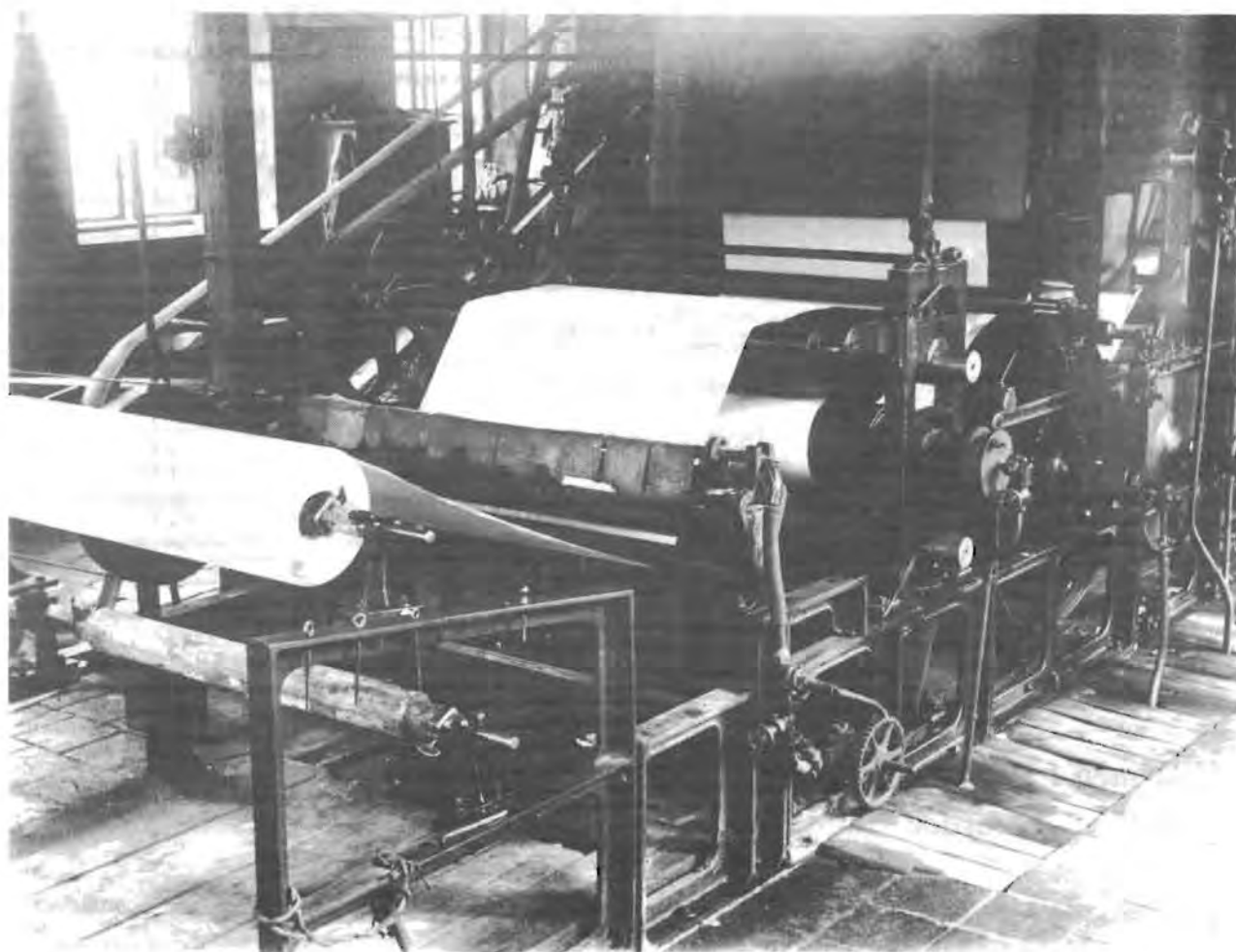

Nordisk

1/94

Pappershistorisk Tidskrift

Utgiven av Föreningen Nordiska Pappershistoriker

Minnen från Sveriges första pappersmaskin

Rapport från IAPMA konferens i Montreol

Slipmassans och maskinpapperets entré på arenan

Nordisk Pappershistorisk Tidskrift

Årgång 22, 1994 nr 1

Utgiven av Föreningen Nordiska Pappershistoriker

utkommer med 4 nummer per år.

Redaktör: Ulrika Hådén

Strandsvedjan Gästa 7373

860 20 NJURUNDA

Tfn: 060 321 73

Ansvarig utgivare: Sanny Holm

Frejgatan 36, 113 26 STOCKHOLM

Tfn: 08 736 11 34 dagtid, 08 33 27 90 kvällstid

Tidigare årgångar av tidskriften kan

erhållas från ordförande Sanny Holm

För medlemsärenden kontakta

kassören Per Nordensson

Fridebergsvägen 20, 151 48 SÖDERTÄLJE

Postgirokonto 85 60 71-6

ISSN 0348-9531

Är Du intresserad av handgjort papper eller av pappershistoria?

Gå då med i Föreningen Nordiska Pappershistoriker. Föreningen har som ändamål att i Norden främja intresset för pappershistoria.

Detta sker genom att föreningen uppmuntrar och stimulerar till forskning och dokumentation av kunskaper kring bl a råvaror och tillverkningsätt, redskapen, pappersmaskarna, brukshistoria och bruksmiljö, den färdiga produkten och dess användning, distribution av de färdiga produkterna, vattenmärken och datering med hjälp av pappersegenskaper, papperskonservering, och konstnärligt bruk av papper.

Betala in medlemsavgiften på pg-konto 85 60 71-6. Enskilda medlemmar Kr/FIM 150, Institutioner Kr/FIM 250 och Aktiebolag Kr/FIM 400. Glöm inte att skriva insändare! Du får tidskriften 4 gånger per år och blir berättigad att delta i föreningsmöten varje år. Välkommen som medlem!

På framsidan visas den första pappersmaskinen i Sverige som installerades på Klippans pappersbruk 1832. Den skrotades under 80-talet i samband med att driften upphörde. Fotot är från 1898 och visar slutet av torkpartiet, glätten och upprullningen. Lagg märke till oljelamporna. Maskinen drevs av vattenkraft.

AB Klippans finpappersbruks fotoarkiv

Redaktören har ordet

Ja, mina vänner i förra numret fick ni klara er utan några ord på vägen, och det såg verkligen lite torftigt ut. Förskräckligt sen var den också. Intressanta artiklar var det i alla fall, Anne Vilsbolls rapport från Boston borde resultera i att Carriage House Handmade Paperswork blir resmål för några i framtiden.

NPH:s konferens i Silkeborg den 15 - 17 juni är också mycket tilltalande, en samkonferens med industrihistoriker är ett lyckat arrangemang, tycker jag.

Planerad utgivning detta år är följande: Nummer ett i april, nummer två i juni, nr 3 i september och nr 4 i december. Manusstopp blir då, sista maj, sista augusti och sista november.

Det här blir för övrigt mitt tredje och sista år som redaktör. Det är ett roligt arbete och mycket trevliga brev och artiklar droppar in i brevlådan men det tar alldeles för mycket tid för mig för att jag ska kunna satsa ännu fler år på det. I detta nummer har jag haft skrivhjälp av Per Nordenson och Jan-Olof Rudén, det tackar jag för.

Vad har hänt sedan förrförra numret? Jo, framför allt seminariet på KTH om halm-massebruk och träsliperier mm. Det var verkligen spännande. En artikel från seminariet finns med i detta nummer. En ordentlig rapport kommer i nästa nummer av tidskriften. Dessutom har Marie Nisser lovat att alla föreläsningar kommer i rapportform senare. Det ser jag verkligen fram emot.

En reflektion vid dessa seminarier uppstår när man hör att det är ett dystert läge i forskningssammanhang i de olika nordiska länderna. Det är så få akademiska avhandlingar som behandlar handpapper-, massa- och pappersbrukshistorien. Den speciella tidsepoken lockar inte heller särskilt många.

Det är här som jag tycker att amatörforskningen verkligen har sin givna plats. En hängiven amatörforskare kan här eliminera åtskilliga luckor i kunskapsinhämtandet. Vad som främst är intressant för en sådan forskare är var bruket har stått, under vilken tid, hur många var anställda, hur bodde de, hur gick produktionen till. Var finns källorna, kartorna osv. Men att forska efter ett givet mönster är säkert även det tilltalande. M a o en enkel handledning vore på sin plats. Vem utformar den?

Flera av våra medlemmar är faktiskt även amatörforskare och skulle genom artiklar i vår tidskrift kunna berätta åtskilligt om sina lokala bruk. Gör det gärna i vår tidskrift.

Lite marknadsföring för att få fler institutionsforskare skadar säkert inte heller. Seminariet i sig är att popularisera forskningen.

Tack till alla artikelförfattare i detta nummer. Särskilt gläder det mig att få läsa Gunnar Gavelins trevliga minnen från den första pappersmaskinen i Sverige. Håll till godo alla intresserade.

Många vårhälsningar från Ulrika

Minnen från Sveriges första pappersmaskin

Gunnar Gavelin

Sonja Normans berättelse om sitt arbete på Svartvik var förtjusande. Jag kom själv som nyutexaminerad till Fagervik på andra sidan Sundsvall ett par år senare. Men jag vågar inte tävla med henne som miljöskildrare.

Hennes artikel påminner mig emellertid om att vi gamlingars äldsta minnen nu börjar bli historiska och kan höra hemma i Nordisk Pappershistorisk Tidskrift.

Jag började min bana, som pappersmakare, som praktikant på PM 1, Klippans Pappersbruk 1938. Maskinen var Sveriges första och var då 104 år gammal, men hade naturligtvis moderniserats många gånger och skilde sig inte speciellt mycket från andra. Strängt taget var det nog bara virabreddens 1420 mm, som var kvar från den första maskinen. Ändå var den stenålder jämfört med dagens maskiner.

Mitt första arbete var att gå ned i källaren och ösa upp den kokta och blekta linnelumpen med en grep på en skottkärra, som jag på något sätt måste ha fått upp till holländariet. Där maldes massan i timmar under övervakning av en holländarförare, som med stor överlägsenhet kände på massan och visste exakt när den var färdigmald. Att lita till en malgradsprovare var det inte tal om, och att en praktikant skulle kunna lära sig detta var skrattretande. Ösa massa kunde jag ju alltid.

Lyckligtvis förflyttade man mig snart till pappersmaskinen, där jag blev assistent åt passaren vid rullstolen. (Jag har glömt hans titel). När en maskinrulle var färdig, skulle banan brytas och flyttas till ett tomt tambourjärn. (Jag använder dagens terminologi). Det var inget större problem. Hastigheten var väl knappast 50 m/min, men det behövdes två man, när den gamla maskinrullen skulle lyftas ned på maskingolvet. Sedan hände det att banan gick av före glätten och då måste vi stå en på vardera sidan och mata banan fram och tillbaka mellan oss. Då gällde det framför allt att inte mista för många fingrar.

Sedan var det inget mer att göra, och vi kunde sitta ner och dryfta världsgåtorna i en timme. Jo, en gång per skift smorde jag maskinen. I övrigt var det mest så att min goda vän underhöll mig med sina outtömliga historier från Skånes och hans undre värld. På två månader hörde jag inte samma historia två gånger, inte för att jag skulle ha opponerat mig särdeles.

Hans historier hade det goda med sig att hålla oss båda vakna under nattsiftet. Min vän berättade med stort ogillande om en äldre kollega, som brukade lägga sig att sova under maskinrullen i förtröstan om att väckas av denna, när den nådde avsedd diameter.

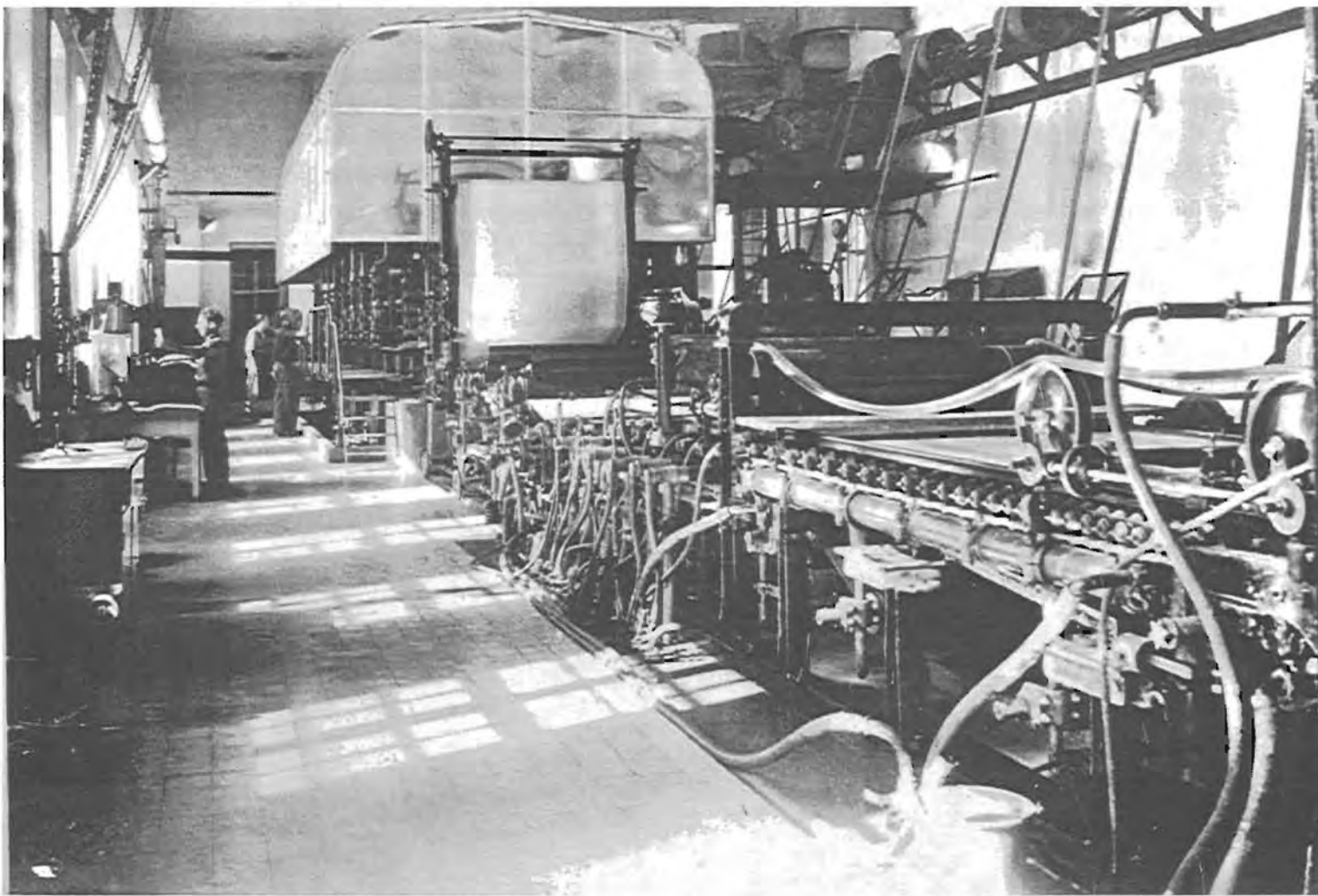
Till min skam måste jag erkänna att vi aldrig gav en tanke åt hur man skulle kunna göra papperet bättre eller höja produktionen. Inte heller var vi speciellt engagerade av säkerhetsfrågorna. Någon facklig verksamhet diskuterade vi i varje fall aldrig.

Jag undrar om inte detta var ganska typiskt för tiden fram till kriget. Jag blev senare massaingenjör och såg med djupt förakt på de verkmästarkörda "papperskvarnarna" där också den mest triviala åtgärd var en fabriks-hemlighet. Ingenting för ingenjörer.

Det måste dock ha funnits undantag, för trots allt gick utvecklingen framåt. Jag misstänker att våra första pappersingenjörer utbildade sig i Tyskland. Jag uppmanar NPT:s läsare att dra fram någon sådan förkrigsfigur i ramplyuset, så att vi kan se när ingenjören fick fotfäste i våra pappersbruk. Att jag inte träffade någon under mina första år kan ha berott på det bigotta hemlighetsmakeriet.

Fredrik Grewin på Hallstavik var naturligtvis en mycket framstående och framgångsrik pappersingenjör, men med honom hade redan den nya tiden brutit in (som än så länge inte hör hemma i NPT) Vad jag söker är papperingenjörer från 20-talet.

Rapport fra IAPMA-konferanse Montreal 1993

Allison Leggat

IAPMA papirkonferanse Montreal 1993

Det 8de møte for IAPMA (International Association of Hand Papermakers and Paper Artists) ble avholdt i Montreal, Canada sammen med IPAC (The International Paper Art Conference) fra 15 til 19 juni 1993 med 195 deltagere.

17 foredragsholdere som forbandt kunst, kunsthistorie, musikk, og filosofi, med det å arbeide med papir. I tillegg var det en rundbord konferanse.

Konferansen var ledsaget av tre utstillinger, en bokutstilling, en utstilling av papirkunstnere som bor og arbeider i Canada, og en utstilling sponset av Japan hvor 6 japanske

og 4 kanadiske kunstnere stilte ut.

Flere kunstnere presenterte forskjellig aspekter av papirlaging. Alt fra demonstrasjoner av hollender som kan bearbeide lin, til farging med kochanille. Kunstnere og kunsthåndverkere hadde også anledning til å selge sine produkter på et papirmarked.

McGill Universitet åpnet sin samling av sjeldene bøker og Pulp and Paper Research Institute viste sine anlegg.

Det var også en Mail Art utstilling "Crossing the Borders", åpen til alle IAPMA medlemmer 61 enkeltarbeider var utstilt og disse arbeidene ble aksjonert på slutten av konferansen.

I bildet ser vi fra venstre Alison Leggat Norge, Grethel Brohult Sverige, Anne Vilsbøll Danmark, Inger-Johanne Brautaset Norge og Kirsten Svanberg Sverige.

Rapport från NPH styrelsemöte

I samband med KTH:s seminarium om Maskinpappersbruk, halmmas-sebruk och träsliperier i Norden, höll föreningens styrelse sammanträde den 11 mars.

Vid mötet behandlades bokslutet för 1993, som visar underskott beroende på ej budgeterade kostnader vid årsmötet i Solihøgda. 1994 förutses ge överskott, som kompenserar för negativa resultat, bl a genom nya bidrag till utgivning av tidningen.

Utgivningsplanen för NPH-tidningen hade inte kunnat hållas och styrelsen ägnade stor uppmärksamhet åt att söka biträda redaktören, som sköter redigering och utgivning på sin fritid. Tillgång på artiklar hade blivit bättre och förutsättningarna att komma ut regelbundet varje kvartal, bedömdes som goda.

Föreningens årsmöte, NPH-15, hålles i Silkeborg 15 - 17 juni och planerna för mötet diskuterades. Bl a ordnas en utställningslokal där för föreningens konstnärliga 'pappersmakare' kan visa sina alster. Ansvarig för utställningen är Sanny Holm i samarbete med Keld Dalsgaard Larsen och H P Pedersen.

Styrelsen förslår att årsmötet 1995, NPH-16, skall hållas i Sverige i trakten av Sundsvall. Ulrika Håden åtog sig att planera och vid kommande årsmöte i Silkeborg lämna förslag till genomförande.

NPH-17 planeras att hållas i Köpenhamn 1996. H P Pedersen kommer att berätta om planerna vid årsmötet.

Styrelsen utsåg föreningens ordförande Sanny Holm till ny ledamot av Gösta Liljedahls Fond för pappershistorisk forskning. Holm efterträder Jan Olof Rudén, som avböjt omval. Bo Rudin kvarstår som suppleant i fondens styrelse.

Gunnar Chr Wasberg, mångårig ledamot av internationella pappershistoriska föreningen, IPH, önskar lämna uppdraget. Styrelsen beslöt att som efterträdare föreslå professorn vid KTH, Marie Nisser.

Nästa styrelsemöte hålles i Silkeborg den 16 juni 1994.

Gösta Liljedahls Fond

Gösta Liljedahls Fond för pappershistorisk forskning har vid styrelsesammanträde den 19 januari beslutat utdela ett stipendium på 3.000 kr till invandringsforskaren *Birgitta Conradson, Djursholm*, för hennes arbete "*Ifrån den stund jag lämnade mitt kära fädernes Land*": om holländska pappersmästare vid 1700-talets Tumba bruk.

Jan Olof Rudén har varit ordförande i Fonden under många år men har avböjt omval. Patrik Liljedahl har förordnats som ordförande till och med nästa styrelsesammanträde i september 1994.

Rudén har lovat kvarstå i styrelsen som ledamot intill dess NPH utsett ny ordinarie ledamot i Fonden.

Som framgår på annan plats i tidningen har NPH styrelse i mars, till ny ledamot av Gösta Liljedahls Fond, utsett NPH:s ordförande Sanny Holm.

NPH har också ombetts utse ny revisors-suppleant i Fonden och återkommer i detta ärende.

Av Fondens ekonomiska redovisning framgår att tillgänglig avkastning för stipendium, per 19 januari 1994, uppgick till 16.000 kr.

Nästa års stipendium kommer under hösten 1994 att utlysas i Nordisk Pappershistorisk Tidskrift och utdelas den 22 januari 1995.

...

Läsare av tidningen kan redan nu lämna förslag till 1995 års Gösta Liljedahl-stipendiat. Propåer mottages av Fondens styrelse, av NPH:s ordförande eller kan framföras till tidningens redaktion.

Slipmassans och maskinpapperets entré på arenan

Sixten Olof Regestad

Enheten för Industriminnesforskning vid KTH genomförde i mars 1994 ett tvådagarsseminarium i Stockholm på temat: Maskinpappersbruk, halm-massebruk och träsliperier i Norden, perioden 1830 - 1870.

En av föreläsarna var Sixten Regestad, Skogsindustriernas Historiska Ut-skott, som haft vänligheten ställa sitt anförande till redaktionens förfo-gande. Första avsnittet avser slipmassan och återges här in extenso. Andra delen, som berör maskinpapperet, publiceras i kommande num-mer.

Slipmassan

Pappersbrukens kroniska fiberbrist

Försörjningen med fiberråvara var pappersmakarnas största problem under århundradena före den period av teknikutveckling som skall behandlas under det här seminariet. Försörjningen med vattenkraft kunde ordnas, även om den kunde vara opålitlig säsongmässigt. Marknaden växte stadigt tack vare ökad spridning av böcker, den växande byråkratin och inte minst så småningom tillkomsten av tidningar och periodiska tidskrifter.

Fiberförsörjningen var däremot ett ständigt och akut problem. Den baserades utelutande på insamling av lump. Tillgången var begränsad och det krävdes organisation och stora arbetsinsatser för att få ihop tillräckliga kvantiteter.

Under 1700-talet såg sig myndigheterna nödsakade att ingripa för att råda bot på bristen av lump. Här i landet utfärdades exportförbud och det stadgades i lag att envar var skyldig att bjuda ut sin lump till försäljning. Underlåtenhet medförde böter.

Det är självklart att man under trycket av de här omständigheterna började söka efter andra och billigare material. Från och med mitten av 1700-talet finns åtskilliga sådana ansatser beskrivna.

Prästmannen (och svampexperten) Jakob Christian Schäffer från Regensburg experimenterade med papper tillverkat av getingbylor och senare av finmalet sågspån. Han prövade även torv och

asbest. Prover på hans produkter finns i böcker som han gav ut 1765-72. Hans idéer ledde inte till några praktiska resultat förrän 100 år senare men han brukar ändå tillskrivas äran att vara den förste som föreslog att använda vedfiber som pappersråvara.

Även Sverige bidrog med idéer. I Vetenskapsakademiens handlingar från 1751 och 1754 nämns att ett "Papper gjort av sågspån och lövblader" uppvisats. Upphovsmannen var faktorn Jonas Stackel vid Östanå pappersbruk i Hälsingland. Akademien ansåg att papperet var användbart som gråpapper och karduspapper. Till och med lövbladspapperet ansågs "gagnbart". Tyvärr ledde Stackels förslag inte till några praktiska resultat.

Andra pionjärer som Matthias Koops från Neckinger Mill i England år 1800 och Jule Fontelle från Frankrike 1827 förevisade pappersprover som var tillverkade av så gott som enbart trä men var tydligen inte tillräckligt bra för att leda till några resultat.

Teknikutvecklingen

Det skulle dröja fram till 1840-talet innan en praktisk lösning till slut kunde läggas fram för framställning av pappersmassa ur trä. Äran av detta tillskrivs vävmästaren Friedrich Gottlob Keller, 1816-1893, från Heinichen i Sachsen.

Enligt traditionen hade han sett som barn att om en träbit slipades mot en slipsten så fick man en fibervälling i träget. När

den stänkte upp på stenen så kunde den torka till blad som liknade papper. Keller experimenterade i åtskilliga år med detta. Genombrottet kom 1844. Han hade då tillverkat 100 kg slipmassa på en handdriven slipsten och kunde sedan göra ett hyggligt papper, visserligen förstärkt med en tredjedel lump. Keller fick saksiskt patent på sin uppfinning 1845.

Pappersfabrikören Heinrich Völter i Bautzen förvärvade Kellers patent 1846. Völter tog ut patent i ytterligare ett antal länder. Han arbetade energiskt på att förbättra tekniken. Den första användbara slipstolen uppkallades efter honom.

Han körde emellertid fast på tekniken och associerade sig därför med J M Voith, en liten mekanisk verkstad i Heidenheim. Efter åtskilligt experimenterande lyckades Voith förbättra konstruktionen så att den kunde användas med framgång i fabriksdrift. Hela 50-talet gick åt för detta. Det gällde ju inte bara själva slipstolen utan det måste också till en rad hjälpapparater t ex för silning av massan, för avvattning och för att ta upp den till ark.

De första producerande sliperierna togs i drift 1856, bl a i Kriebstein i Tyskland.

Under 1860-talet kom nya konstruktioner fram. Tysken Siebrecht och fransmannen Bergés var framstående konstruktörer. Det gällde framförallt att öka verkningsgraden genom att ge veden ökad anliggningsyta mot stenen. Konstruktioner med vertikalt stående axel fick ganska stor spridning fram till sekelskiftet, bl a för att slipstolen kunde anslutas direkt till en vattenturbin på liknande sätt som dagens kraftverksgeneratorer.

Voith teknik fick en glänsande framgång på världsutställningen i Paris 1867 genom att man ställde upp ett komplett sliperi och under de närmaste fem åren byggde Voith 136 kompletta sliperier i olika länder. I och med detta kan man säga att sliperitekniken var etablerad som en fullt utarbetad metod.

Ett viktigt framsteg var tillkomsten av brunslip, som lanserades 1865-72 av M Behrend från Varzin i Pommern. Tekniken innebär att veden basas kraf-

tigt med ånga. Massans ljushet sjunker kraftigt, men styrkeegenskaperna förbättras radikalt.

Etableringen i Norden

Völters svenska patent förvärvades av grosshandlaren J E Francke för Rosendahls bolag och han anlade Öhnans träsliperi vid Trollhättan 1857 som första sliperi i Sverige. Produktionen var avsedd för Korndahls pappersbruk i Mölndal, som vid den tiden var landets största. Francke var en mycket framsynt industriman. Inte förrän 1866 byggdes nästa sliperi, nämligen Klippan. Sedan tog utvecklingen fart på allvar och på löpande band byggdes Stenholm nära Huskvarna, Emsfors vid Emåns mynning, Forsså nära Hudiksvall, Vargön invid Vänersborg, Holmens bruk i Norrköping, Torsvik nära Jönköping samt Torpshammar i Medelpad. Vid ingången av 70-talet fanns alltså ett tiotal träsliperier i landet

I början av 70-talet var investeringsverksamheten fortsatt intensiv bl a tack vare den våldsamma högkonjunkturen under det tysk-franska kriget 1870-71. Den aktade Industritidningen Norden skrev några år senare, att "trämassefabrikationen nästan förvidit huvudet på våra för nya industrigrenar eljest mycket rädda kapitalister". Uppsvingsperioden blev emellertid kortvarig på grund av den djupa lågkonjunktur som kom 1872 efter krigets slut.

I Norge introducerades slipmassa 1865 i Bentse bruk av Waldemar Drewsen. Han tillhörde den berömda danska pappersdynastin, som hade sina rötter i pappersbruk i Nordtyskland och som etablerade sig i Danmark på 1690-talet. Bentse bruk förvärvades av Drewsen 1858 och utvecklades till ett ledande företag.

Något senare startade Henrik Fasmer slipmassetillverkning i Sävareids bruk, som då hade en kapacitet på 200 ton massa som använde i Fasmers eget pappersbruk Alvön.

Uppgifter om Finland och Danmark saknas. För Danmarks del är förklaringen kanske så enkel som att det inte fanns lämplig råvara för slipmassatillverkning. @

Birgitta Conradson mottagare av 1994 års stipendium ur Gösta Liljedahls fond

Stipendiet tilldelades invandrarforskare Birgitta Conradson, Djursholm för hennes arbete om den holländske pappersmästaren Erasmus Mulders liv och verksamhet på Tumba bruk på 1700-talet. Stipendiet, som utdelades den 22 januari är på 3.000 kr.

Birgitta Conradson har med utgångspunkt från administrativa källor, officiella protokoll och räkenskapsböcker från Tumba bruks och Riksbankens arkiv samt holländskt arkivmaterial och tryckta skrifter sökt teckna en bild av hur en utländsk yrkesman med know-how i sedelpapperstillverkning kom att finna sig tillrätta i ett nytt land. Arbetet kommer att publiceras av Nordiska Museet 1994.

Stiftelsen

Gösta Liljedahls Fond

för pappershistorisk forskning

Gösta Liljedahls fond för pappershistorisk forskning

Av Jan Olof Rudén

När Sveriges då främste pappersforskare, Gösta Liljedahl avled hösten 1979 (se NPH-Nytt 1979:3/4) beslöts bilda en fond för pappershistorisk forskning till hans minne. Som stiftare stod den liljedahlska släkten och Föreningen Nordiska pappershistoriker med Ragnar Liljedahl och Jan Olof Rudén som undertecknare. Stadgarna är daterade den 22 januari 1980, på Gösta Liljedahls födelsedag.

Avsikten var att med minsta möjliga administration insamla medel, förvalta dessa och av avkastningen utdela stipendium två gånger om året när avkastningen väl uppgick till 1.000 kr. Detta inträffade år 1983, då NPH:s långvarige sekreterare och redaktör Erik Witting fick ta emot det första stipendiet.

Avkastningens storlek har inte tillåtit utdelande av stipendier två gånger per år. Fonden har funnit det lämpligare att ge ett enda, litet större stipendium i stället. Under senare år har praxis varit 3.000 kr och utdelningstillfället har varit på Gösta Liljedahls födelsedag den 22 januari. Stipendiaten får dessutom ett diplom utformat och tryckt i rött och svart av Richard Årlin (se bild).

1983-1994 har utdelats stipendier av uppmuntranskaraktär till nio svenskar och tre danskar. Enligt stadgarna skall fonden stödja pappershistorisk forskning, särskilt svensk. Fonden har hittills tolkat de centrala begreppen mycket liberalt men krävt dokumentation av de sökande. Annars finns ingen färdig ansökningsblankett.

Fondens kapital var vid årsskiftet 1993/1994 77.700 kr. Större belopp har donerats av SPCI:s industrihistoriska utskott (5.000), Tumba bruk (10.000), Stiftelsen Cellulosa- och pappersforskning (10.000), Svenskt Papper och Pappersgruppen (vardera 2.000), ASSI (10.000)

Medlemmar av den liljedahlska släkten har varje år bidragit med varierande belopp. Fonden har också mottagit donation av handgjort papper från Skansens pappersbruk för diplom och tackbrev (se bild).

Ingen enda NPH-medlem har hittills haft fonden i åtanke. Tänk om var och en under 1994 skulle ge ett bidrag på 100 kr, vilket i dagens läge inte är mycket. Då skulle fondens kapital växa med över 10.000 kr och man skulle börja närma sig 100.000 kr-strecket. Tänk på att det i allmänhet är du som NPH-medlem som blir stipendiat!

Postgirot är 73 56 61-1.

TILL
HYLLNING
AV

HAR
GÖSTA LILJEDAHL'S FOND
FÖR PAPPERSHISTORISK FORSKNING

TACKSAMT EMOTTAGIT BIDRAG
FRÅN

TILL
MINNET
AV

HAR
GÖSTA LILJEDAHL'S FOND
FÖR PAPPERSHISTORISK FORSKNING

TACKSAMT EMOTTAGIT BIDRAG
FRÅN

Nordisk Pappershistorisk Tidskrift

Redaktören har ordet	sid 1
Minnen från Sveriges första pappersmaskin	sid 2
Rapport fra IAMPA-konferens i Montreol	sid 4
Föreningsnytt	sid 5
Slipmassans och maskinpapperets entré	sid 6
Birgitta Conradsson - stipendiat	sid 7
Gösta Liljedahl stipendiefond för pappershistorisk forskning	sid 9